

KELÂBÂZÎ, Mahmûd b. Ebû Bekir

el-Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî, Îbn Seyyidünnâs, Kutbüddin el-Halebî ve Zehebî gibi önemli şahsiyetler yer almaktadır. Zehebî onu mütken ve sika olarak nitelendirmektedir (*Mu'cemü's-şüyûh*, s. 615). Tatar istilâsının doğuracağı kargaşadan kaçarak Mardin'e giden Kelâbâzî birkaç ay sonra 700 yılı Rebiülevvel ayının başlarında (Kasım 1300 ortaları) burada vefat etti. Kelâbâzî, özellikle miras hukuku, hadis ve ricâl ilimlerinde söz sahibi olup takvâ ehli bir kimse idi.

Eserleri. 1. *Dav'ü's-Sirâc*. Hanefî fakîhi Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'sinin mezhepler arası karşılaştırmalı ve delilli bir şerhidir. Kelâbâzî bu eserini hocası Kâihuştuvâni'nın ferâiz derslerinde tuttuğu notlardan faydalananarak hazırlamış, son kısmında bazı ihtilâflı meselelere de yer ayırmıştır. 10 Cemâziyelevvel 676 (29 Eylül 1277) tarihinde tamamlanan kitabın Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 1147) aynı yıl istinsah edilmiş bir nüshası vardır. Bu şerh çok rağbet görmüş ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hanefî fakîhi Bâbertî, *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'nin en güzel şerhlerinden biri olduğunu söyleiği *Dav'ü's-Sirâc*'ı talebenin isteği üzerine özetleyip bazı yerlerini de açıklayarak *Şerhu's-Sirâciyye* adıyla anılan eserini kaleme almıştır. Leknevî, *Dav'ü's-Sirâc*'ın çeşitli meselelerde mezheplerin görüşlerini dellilleriyle birlikte aktardığını ve müellifin bu ilme vukufunun derinliğini gösterdiğini söyler (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 211). Eser, Kelâbâzî tarafından *el-Minhâcü'l-müntehab min Dav'i's-Sirâc* adıyla Bağdat'ta ihtisar edilmiş olup 678 (1279) yılında tamamlanan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Nuri Arlasez, nr. 155), diğer bir nüshası da Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 1432) bulunmaktadır. Her iki yazmanın Türkiye kütüphanelerinde başka nüshaları da mevcuttur (bu iki eserin nüshaları için ayrıca bk. Brockelmann, GAL, I, 470; Suppl., I, 650; Tales, s. 97). 2. *Telkihü'l-efhâm fi şerhi mesâ'ilî zevi'l-erhâm* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1115; Kılıç Ali Paşa, nr. 513; Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi, nr. 1739; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 658). 3. *Hallü'l-ka-râ'iz fi fenni'l-ferâ'iz* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1318). 4. *Müstebehü'n-nisbe*. Zehebî, Kelâbâzî'nin bu kitabının müsveddesinden pek çok nakilde bulunduğunu söyler (*el-Müstebeh*, s. 452). 5. *Meşye-ha*. 750 civarında hocasının biyografisini ihtiva eden bir eserdir (Kureşî, III, 454).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1502; a.mlf., *Mu'cemü şüyûhi'z-Zehebi* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfi), Beirut 1410/1990, s. 615; a.mlf., *el-Müstebeh*, s. 452; Safedî, *el-Vâfi*, XXV, 291-292; a.mlf., *A'yânü'l-'âşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dgr.), Beirut-Dimâşk 1418/1998, V, 365-366; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenâن* (Cübûri), IV, 234; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muâdiyye*, III, 453-455; Takyyûddin el-Fâsi, *Târihü 'Ulemâ'i Bağdad: el-Müntehabü'l-muâhîlât* (nşr. Abbas el-Azzâvî), Bağdad 1357/1938, s. 213-215; Makrûzî, *es-Sûlûk* (Ziyâde), I/3, s. 918; Îbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 342-343; Îbn Tağrıberdi, *en-Nûcûmû'z-zâhîre*, VIII, 197; a.mlf., *ed-Delîlü's-şâfi* (nşr. Fe'hîm M. Şeltût), Kahire 1399/1979, II, 721; Îbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcîm fi men sânnîfe minne'l-Hanefîyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dîmaşk 1412/1992, s. 70; *Keşfî'z-zunûn*, II, 1249; Îbn'l-îmâd, *Sezerât*, V, 457-458; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 210-211; Brockelmann, GAL, I, 470; Suppl., I, 650; *İzâhu'l-meknûn*, I, 417; II, 185, 486; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 406; M. Es'ad Tales, *el-Kesâfî'an mahîtâtî hâza'îni kütübi'l-evkâf*, Bağdad 1372/1953, s. 97; *Mevsû'atü Tabâkâti'l-fukâhâ* (nşr. Ca'fer es-Sûbhânî), Kum 1418, VII, 268.

 BILAL SAKLAN

KELÂBÂZÎ, Muhammed b. İbrâhim

(محمد بن إبراهيم الكلباني)

Ebû Bekr Tâcülisâm Muhammed
b. Ebû İshâk İbrâhim b. Ya'kûb
el-Buhârî el-Kelâbâzî
(ö. 380/990)

Tasavvufun temel kaynaklarından olan *et-Ta'arruf* adlı eseriyle tanınan mutasavvîf, fıkıh ve hadis âlimi.

Nisbesini Buhara'nın bir mahallesi olan Kelâbâz'dan almaktadır. Gulâbâdî nisbesiyle de anılan Kelâbâzî'nin ailesi, yetişme tarzı ve ziyaret ettiği yerler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tasavvufla ilgili iki önemli eseri olduğu halde sâfîlere dair bilgi veren tabakat kitaplarında kendisine yer verilmemiş, sadece Abdurrahman-ı Câmî tasavvufta üstadı olan Fâris b. İsâ'dan bahsederken onun ismine temas etmiştir (*Nefehâtü'l-üns*, s. 205). Îbn Kutluboğa ve Leknevî gibi daha ziyade Hanefî fıkıh âlimleri hakkında bilgi veren yazarlar bir Hanefî fakîhi olması dolayısıyla ondan kısaca söz etmişlerdir (*Tâcü't-terâcîm*, s. 87; *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 161).

Muhammed b. Fazl'dan fıkıh okuduğu bilinen Kelâbâzî, *Me'âni'l-âhbâr* olarak da bilinen *Bâhrü'l-fevâ'id* adlı eserinde hadis öğrendiği hocalarının isimlerini kaydetmiştir. Tasavvuftaki üstadı ise Hallâc-ı Mansûr'un takipçilerinden Fâris b. İsâ'dır. Kelâbâzî, *Me'âni'l-âhbâr* ve *et-Ta'arruf*

rûf'ta sohbetinde bulunduğu üstatlarının adını zikreder. Bunların bir kısmının Semerkantlı, Reyli, Hemedanlı, Kûfeli ve Bağdatlı olduğu dikkate alınırsa bu şehirleri ziyaret ettiği söylenebilir. Kızı Ümmü'l-Kâsim'in *Me'âni'l-âhbâr*'ı rivayet edenler arasında bulunması onun çocukların eğitimleriyle de ilgilendiğini göstermektedir. Buhara'da vefat eden Kelâbâzî'nin kabrinin Muhammed Pârsâ ve Ali b. Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî zamanında bir ziyaret yeri olduğu anlaşılmaktadır (*Tevhîde Giriş*, s. 99; *Reşehât Tercümesi*, s. 18).

Eserleri. 1. *et-Ta'arruf li-meżhebi ehl-i't-tâsavvuf*. Tasavvuf konusunda erken dönemde yazılmış eserlerden biridir. Müellif giriş kısmında sâfî olmadıkları halde sâfî görünen istismarcılardan şikayet eder, yaşadığı çağda gerçek sâfîliğin yok deneme kadar azaldığını söyler. Eserin ilk dört bölümünde sâfîlik ve sâfîler hakkında özet bilgiler verilmiş, ikinci kısımda sâfîlerin inanç konularındaki kanaatleri anlatılmıştır. Burada verilen bilgiler *el-Fik-hü'l-ekber* ve Neseffî akaidindeki bilgilere benzer. Kelâbâzî bu bilgileri vererek sâfîlerin akaid konularında Ehl-i sünnet mezhebinin takip ettilerini gösterir ve onları savunur. Üçüncü kısımda bazı tasavvufî haller ve makamlar kısaca anlatılır. Dördüncü kısım vecd, fenâ, sekr, mârifet, tecelli ve tevhid gibi tasavvufun özünü oluşturan hususlar ve terimlere dairdir. Beşinci kısım riyâzet, halkla ilişkiler, ilham, rüya, keramet ve semâ gibi konuları içerir. Bu konularda verdiği özlü bilgilerle bir Sünni tasavvufun varlığını ortaya koymuğu için, "Ta'arruf olmasayı tasavvuf bilinmezdi" denilmiştir. Eser İzzeddin el-Kâşî'nin de kaynakları arasında yer alır (*Dârâ, XXIII, 555*). 2. *et-Ta'arruf* tasavvuf tarihinde etkili olmuş, üzerinde şerhler yazılmış ve erken dönemde Farsça'ya tercüme edilmiştir. İsmâîl b. Muhammed el-Müstemlî eseri *Nûrü'l-mûrîdîn ve fażîhatü'l-mûdde*'in ve *ķam'u'l-mübtedî*'in ve *hüccetü Ehli's-sünne ve'l-mû'minîn* adıyla Farsça şerhetmiştir (I-II, Leknev 1328/1912; nşr. Muhammed Revşen, I-II, Tahran 1984-87). Bu şerh, tasavvufla ilgili ilk önemli Farsça eser olması bakımından da değerlidir. Ahmed Ali Recâî tarafından *Hulâşa-yı Şerh-i Ta'arruf* adıyla yayımlanan (Tahran 1349) ve yazarı belli olmayan kitap Müstemlî'nin şerhinin bir özetidir. Alâeddin Konevî'nin şerhi *Hüsnu't-Taşarruf fi şerhi't-Ta'arruf* adını taşımaktadır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1232).

Müellifi bilinmeyen başka bir şerhin çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Haracıoğlu, nr. 1539; Süleymaniye Ktp., Câruâlî Efendi, nr. 1028). Bu şerh Konevî şerhinin özellemiş bir şekli gibidir. Kaynaklarda Hâce Abdullah Herevi'nin de bir şerhi olduğu kaydedilmekteyse de bu şerh elde mevcut değildir. Ayrıca Gîsûdirâz'ın eseri Farsça şerhettiği kaydedilmektedir (*DîA*, XIV, 94). *et-Taarruf'u* yayımlayan A. John Arberry (Kahire 1935) eseri *The Doctrine of The Sufis* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (Cambridge 1935, 1977). Abdülhalim Mahmûd ve Tâhâ Abdülbâkî Sûrûr'un da neşrettiği eseri (Kahire 1380/1960) Süleyman Uludağ *Doğu Devrinde Tasavvuf* (İstanbul 1979, 1992). Tacettin Okuyucu *Ehl-i Tasavvuf Yolu* (Konya 1981) adıyla Türkçeye çevirmiştir. Eserin Fransızca tercümesi R. Deladrière tarafından yapılmıştır (Kalâbâdhî Muhammed b. İbrâhîm, *Traité de soufisme: Les maîtres et les étapes. Kitâb al-Taarruf li-madhab ahl al-tasavvuf*, Paris-Sindbad 1996). Birçok yazma nüshasının bulunması, erken bir dönemde Farsça'ya tercüme edilmesi, üzerine şerhler yazılması *et-Taarruf'un* tasavvuf tarihinde etkili olduğunu göstermektedir.

2. Meâni'l-âhbâr (*Bâhîr'l-fevâ'id*). Eserde ibadet, tasavvuf, ahlâk ve edeple ilgili 222 hadis şerhedilmiştir. Bunlar şerhelenirken ayrıca 805 hadis kullanılmıştır. 222 hadisin 168'i *Kütüb-i Sitte, el-Muvatâ'a*, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde, geri kalan elli beş hadisin kırk dokuzu da ikinci derecedeki hadis kitaplarında yer alır. Eser Bilal Saklan tarafından geniş bir şekilde tahlîl edilmiştir (*Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Meâni'l-âhbâr*, Konya 1991). Meâni'l-âhbâr'dan ilk 100 hadisi Fikret Karapınar tâhakkik, tâhrîc ve neşretmiştir (Konya 1999). Eser, Hakîm et-Tirmîzî'nin *Nevâdirü'l-uşû'l*'ü gibi hadisleri tasavvuf açısından yorumlayan ilk çalışmalarдан biri olması bakımından önem taşır. Kelâbâzî, *et-Taarruf'ta* yorum için başvurduğu âyet ve şîirlerin önemli bir bölümünü Meâni'l-âhbâr'da da kullanmıştır. Meâni'l-âhbâr'daki hadislerin tamamına yakın kısmı daha sonra *Kütü'l-kulûb, İhya'ü 'ulûmi'd-dîn* ve diğer tasavvufî eserlerde yer almıştır.

Kelâbâzî'nin kaynaklarda adı geçen *el-Erba'ûn fi'l-hadîs, Emâli fi'l-hadîs, Faslü'l-hîtâb, el-Eşfâ' ve'l-evtâr, Mu'addilü's-şalâât* gibi eserleri günümüze ulaşmıştır.

mamıştır (*Keşfû'z-zunûn*, I, 53, 105, 163; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 54; Brockelmann, I, 200; Sezgin, I, 668).

BİBLİYOGRAFYA :

Kelâbâzî, *Taarruf*(Uludağ), tercüme edenin girişî, s. 11-43; a.mlf., *The Doctrine of the Sufis* (trc. J. A. Arberry), Cambridge 1935, tercüme edenin girişî, s. IX-XVIII; Hatîb, *Târihü Bağdad*, XII, 39; İbn Teymiye, *Mecmû'u fetâvâ*, X, 367; VI, 298, 522; Muhammed Pârsâ, *Tevhîde Giriş; Faslû'l-hîtâb Tercümesi* (trc. Ali Hüsrevoglu), İstanbul 1988, s. 99, 216, 496; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcîm fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 87; Câmî, *Nefehât*, Tahran 1370, s. 157, 205; *Reşehât Tercümesi*, s. 18; *Keşfû'z-zunûn*, I, 53, 105, 163; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 161; H. Ritter, *Orientalia*, İstanbul 1933, s. 78-83; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 54; Brockelmann, *GAL*, I, 200; Sezgin, *GAS*, I, 668; Kays Âl-i Kays, *el-Îrâniyyûn*, III, 1372-1374; Nusrettin Yılmaz, *Kelâbâzî'nin Tasavvuf ve Akâid Alanındaki Görüşleriyle Matûridî'nin Mukayese* (yüksek lisans tezi, 1990), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdülhüseyin Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstüdâr der Taşavvufü'l-Îrân*, Tahran 1369 h.s., s. 68-69; Bilal Saklan, *Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî ve Meâni'l-âhbâr* (Konya 1991), İSAM Ktp., nr. 58778; a.mlf., *Hadîs İlîmleri Açısından Muhaddis*, *Sûfi ve Sufî-Muhaddisler* (h. IV/m. X. asır), Konya, ts.; Fikret Karapınar, *Ebû Bekir Muhammed b. Ishak el-Kelâbâzî'nin Meâni'l-âhbâr Adlı Eserinin İlk Seksen Varığının Tâhakkik ve Tâhrîc* (yüksek lisans tezi, 1999), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocabiyik), İstanbul 2001; J. Chabbi, "Réflexions sur le soufisme iranien primitif", *JA, CCXXVI* (1978), s. 37-55; A. J. Arberry, "Kelâbâzî", *IA*, VI, 537-538; Paul Nyvia, "al-Kalâbâdhî", *EI²* (Ing.), IV, 467; W. Madelung, "Abû Bakr Kalâbâdî", *EIr*, I, 262-263; K. A. Nizami, "Gîsûdirâz", *DîA*, XIV, 94; Erhan Yetik, "İzzedîn el-Kâşî", a.e., XXIII, 555.

 SÜLEYMAN ULUDAĞ

KELÂÎ (كَلَاعِي)

Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî (ö. 634/1237)

Endüslüslü hadis âlimi ve edip.

1 Ramazan 565'te (19 Mayıs 1170) Endülüs'te Mûrsîye (Murcia) yakınlarında doğdu. Humus'ta yaşayan Kelâî kabilesinden olup İbn Sâlim ve İbnü'l-Müdellis lakaplarıyla, ayrıca Himyerî, Belensî ve Endelüsî nisbeleriyle anılır. İki yaşında iken ailesiyle birlikte Belensîye'ye (Valencia) gitmiş ve orada hadis tahsiline başladı. Hadis öğrenimini ilerletmek için Mûrsîye, Şâtiibe (Javita), İşbîliye (Sevilla), Gîrnata (Granda), Mâlika, Dâniye (Denia), Sebte (Ceuta) ve İskenderiye'ye seyahat ederek İbn Hu-

beyş, Ebû Abdullaîb Zerkûn, İbn Rûşd, Ebû Muhammed İbnü'l-Feres, Ebû Bekir İbn Ebû Cemre gibi âlimlerden faydalandıktan sonra Belensiye'ye döndü. İbnü'l-Harrât gibi tanınmış kişilerden icâzet aldı. Hadis ilimlerinde, özellikle cerh ve taâdîl ayrıca hadis ricâlindeki bilgisiyle tanındı. Edebiyat ve belâgattaki derinliği, mükemmel nazmı, kusursuz hitabeti, ayrıca hatasız ve düzgün yazısıyla dikkat çekti. Bir süre Belensiye Camii hatipliğinde bulundu ve bu şehirde kadılık yaptı. Başta İbnü'l-Ebbâr, Tunus kadısı Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Gammâz olsmak üzere birçok talebe ondan faydalandı. İbnü'l-Ebbâr'ı *et-Tekmîle*'yi yazmaya teşvik etti. Münzîrî de kendisinden mektupla icâzet aldı. İbn Müsâdî, Endülüs'teki hadis hâfiplerinin sonucusu dediği Kelâî'den söz ederken asalet ve fazilet bakımından onun bir benzerini görmediğini, aklı ve nakîl ilimlerle nesir ve nazımda otorite, Kur'an ilimleriyle edebiyat sahasında eşsiz olduğunu söyler. Güzel hitabeti sebebiyle meliklerin ona değer verdikleri, bulundukları meclislerde meramlarını onun vasıtasiyla ifade ettikleri belirtilmektedir. İlîmî ve edebî kişiliği yanında cesareti ve talebelerin ihtiyaçlarıyla ilgilenmesiyle de tanınan Kelâî, düşmana karşı çarşıırken 20 Zilhicce 634'te (14 Ağustos 1237) Belensiye yakınlarındaki Enîse'de (el-Puig) şehid oldu. İbnü'l-Ebbâr hocasının ölümü üzerine 100 beyitten fazla bir mersiye kaleme almış. Nûbâhî bu mersiyeensteinin elli altı beytin iktibas etmiştir (bk. bibl.).

Eserleri. 1. *el-İktîfâ' fî (bîmâ teğâmmehû min) meğâzî Resûllâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*. Hz. Peygamber'in hayatı, şemâilini, hasâisini, gazvelerini ve ilk üç halife devrinde yapılan İslâm fetihlerini anlatmaktadır. Kelâî eserini yazarken Asr-ı saâdet için büyük ölçüde İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si ile Mûsâ b. Ukbâ'nın *el-Meğâzî*'sinin planını esas kabul etmekle beraber bu eserlerdeki sened, lugat ve nesep bilgilerini almamış. Vâküdî'nin *el-Mebâs*, Zübeyr b. Bekkâr'ın *Ensâbû Kureyş*, İbn Ebû Hayseme'nin *et-Târîhu'l-kebir* ve Süheyli'nin *er-Ravzû'l-ünûf*'ünden istifade etmiş, ilk üç halife dönemi için de hocası İbn Hubeyş'in *Kitâbü'l-Gazavât*'ı ile benzeri eserlerden faydalانmıştır. Bennâñî kitabı *Meâni'l-vefa' bi-meâni'l-İktîfâ'* adıyla beş veya altı cilt halinde şerhettmiştir (Fas Karaviyyîn Ktp., nr. 710). *el-İktîfâ'*ın bir kısmını Henri Massé oldukça hatalı şekilde (Cezayir 1931),